

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії, інтелектуальної
власності та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

БАТАМАН ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 351:354/352: 321
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ТА ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т. В. БАТАМАН
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
СИМОНЕНКО Леся Іванівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2025

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління за результатами попереднього захисту: **БАТАМАН Тетяну Вікторівну** допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » березня 2025 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК

(власне ім'я та прізвище)

« ____ » березня 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **БАТАМАН Тетяна Вікторівна** захистила
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Анастасія ПРУТ

(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ВАТАМАН Т. В. Стратегічне планування в системі національної безпеки: методологічні підходи та практичні рішення. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Визначено концептуальні засади стратегічного планування в системі національної безпеки. Досліджено теоретичні аспекти стратегічного планування безпечного розвитку. Проведено оцінку ризиків як атрибуту стратегічного планування в системі національної безпеки. Проведено методологічний аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки. Визначено домінуючі напрями стратегічного планування в системі національної безпеки. Визначено основні вектори політичного механізму реалізації стратегічного планування в системі національної безпеки.

Ключові слова: інформаційне суспільство, методологічний аналіз, модернізація, система національної безпеки, ризики, стратегічне планування, стратегічне управління, трансформація громад, цілепокладання, формування.

SUMMARY

VATAMAN T. Strategic planning in the national security system: methodological approaches and practical solutions. – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The conceptual principles of strategic planning in the national security system are defined. The theoretical aspects of strategic planning of safe development have been studied. An assessment of risks as an attribute of strategic planning in the national security system was carried out. A methodological analysis of strategic planning in the national security system is conducted. The dominant directions of strategic planning in the national security system are defined. The main vectors of the political mechanism for implementing strategic planning in the national security system are defined.

Keywords: information society, methodological analysis, modernization, national security system, risks, strategic planning, strategic management, community transformation, goal setting, formation.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	8
1.1. Концептуальні засади стратегічного планування в системі національної безпеки	8
1.2. Теоретичні аспекти стратегічного планування безпечного розвитку	12
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	22
2.1. Оцінка ризиків як атрибуту стратегічного планування в системі національної безпеки	22
2.2. Методологічний аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	31
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	32
3.1. Домінуючі напрями стратегічного планування в системі національної безпеки	32
3.2. Розвиток механізму реалізації стратегічного планування в системі національної безпеки	37
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	43
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні проблема формування методологічних підходів до стратегічного планування в системі національної безпеки є надзвичайно актуальною. Пов'язано це, перш за все, з об'єктивними процесами глобалізації. Вони зумовили: різноманітну єдність сучасного геополітичного простору; поліцентризм цивілізаційних та національно-державних спільнот, що поєднується з обміном культурними досягненнями на базі визнання принципу свободи та рівноправності; можливість на цій основі відстоювання національно-державних інтересів, що становить зміст поняття «національна безпека».

Детерміновані суб'єктами глобалізму військовий тиск, і, особливо, маніпулятивні технології, що використовуються у сфері масових комунікацій, здатні змінювати масову свідомість у напрямку елімінації культурної та цивілізаційної самобутності, створюючи тим самим ендегенні перепони для реалізації вітчизняних національних інтересів. Це викликає, зокрема, необхідність формування стратегічного планування у системі національної безпеки, націленого на захист масової свідомості українців.

Питання, пов'язані зі стратегічним плануванням у системі національної безпеки, його перспективи ставилися і вирішувалися у роботах В.Ю. Богданович, В.М. Вакуленка, В.П. Горбуліна, Н.В. Дацій, С.В. Дрьомова, Г.Ф. Костенко, Г.В. Новицького, Г.М. Перепелиці, Г.П. Ситника, Л.М. Шипілової та ін.

Розглянувши роботи науковців, в силу цього видається, що недостатній ступінь розробленості проблеми стратегічного планування національної безпеки робить актуальним звернення до аналізу моделей модернізаційного розвитку України з метою розробки перспективних засад забезпечення її національної безпеки.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення теоретико методологічних підходів та практичних напрямів стратегічного планування у системі національної безпеки України.

Відповідно до поставленої мети визначено такі *завдання*:

- визначити концептуальні засади стратегічного планування в системі національної безпеки;
- дослідити теоретичні аспекти стратегічного планування безпечного розвитку;
- провести оцінку ризиків як атрибуту стратегічного планування в системі національної безпеки;
- провести методологічний аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки;
- визначити домінуючі напрями стратегічного планування в системі національної безпеки;
- визначити основні вектори політичного механізму реалізації стратегічного планування в системі національної безпеки.

Об'єкт дослідження – система стратегічного планування в Україні.

Предметом дослідження є процес розвитку стратегічного планування в системі національної безпеки.

Методологічна основа дослідження. Методологічну базу, яка знайшла застосування в даному кваліфікаційному дослідженні, склали такі методи: діалектичний метод, що дозволив розглядати феномен національної безпеки у його розвитку; синергетичний метод, заснований на нелінійному мисленні, у процесі дослідження еволюції безпечного процесу; аксіологічний метод, що дозволив провести дослідження ціннісно-сміслових, аксіологічних аспектів національної безпеки; сукупність загальнонаукових методів логічного аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування і класифікації, що дозволила виявляти причинно-наслідкові зв'язки, сутність і специфіку феноменів, що розглядаються.

Інформаційну базу дослідження склали нормативні акти у діяльності низки державних та міжвідомчих комісій та різних міжвідомчих робочих груп, пов'язаних з питаннями вдосконалення стратегічного планування в Україні, забезпеченням військової, державної та суспільної безпеки України та розвитком нормативно-правової бази у цих предметних галузях.

Публікація результатів дослідження. Дацій Н.В., Близнюк А.С., Ватаман Т.В. Регіональна політика у системі забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2025. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/>.

Практична значущість дослідження. Сформульовані в роботі пропозиції щодо розвитку з формування державних програм забезпечення національної безпеки за стратегічними національними пріоритетами, а також розглянута система вдосконалення інформаційно-аналітичної підтримки стратегічного планування в Україні можуть бути використані у практиці публічного управління.

Елементи наукової новизни полягають у формуванні методичних підходів до інформаційної підтримки стратегічного планування та загальної координації державної політики у сфері стратегічного планування.

Структура кваліфікаційного дослідження: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел у кількості 47 джерел, загальна кількість 51 сторінка.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Концептуальні засади стратегічного планування в системі національної безпеки

Проблема національної безпеки є нині однією з найактуальніших проблем публічного управління. З одного боку – в силу її важливості як теорія, яка претендує на те, щоб пояснити минуле, сучасне, майбутнє світу і вказати шляхи його перетворення. З іншого – тому, що навряд чи знайдеться в публічному управлінні категорія, що характеризується настільки великим авторитетом і, водночас, ще більшою різноманітністю трактувань.

Необхідність стратегічного планування в системі національної безпеки, яка стоїть перед нашою країною і піднімається на щит політичної елітою України вже понад три десятиліття, передбачає актуальність критичного аналізу цієї концепції з метою її адаптації до умов сучасності (додаток А).

В. Данн стверджує, що «бути сучасним – означає сприймати життя як вибір, як перевагу одного іншому, як альтернативність» [11, с. 192]. Ця критика також стверджує обґрунтовану тезу про те, що соціальні відносини (у тому числі приватна власність і класова боротьба), які відіграють не менш важливу роль в історичному прогресі, ніж засоби виробництва, зумовлені об'єктивно існуючими відносинами, а не суб'єктивними соціальними конструктами. Висловлюється також думка про те, що «настання ідеального суспільства в якому праця здійснюється лише на основі свободи утопічно по суті, оскільки елімінація необхідної праці не підтверджується емпірично, тобто історично» [11, с. 207]. Крім того, такий ідеал абсолютизує аморальність капіталізму, в рамках якого мінімізовано провідні моральні імперативи особистості, здійснення яких можливе

повною мірою лише в епоху комунізму. Думка про те, що людська сутність виявляється у тому, щоб завжди залишатися «вільним у необхідності» є альтернативою поділу історії на справжню і несправжню [20, с. 50].

Відповідно до цієї точки зору передбачається, що є «передові» та «відсталі» суспільства, які «перемішалися» в ситуації сучасності і що «основний тренд серед цих тенденцій – нова модернізація» [20, с. 108] у формі постіндустріальної та (або) інформаційну стадію розвитку людства. Ідея національної безпеки як форма безумовного прогресу та концепту «сучасного», «справжнього», міститься і в книзі одного з батьків-засновників концепту національної безпеки У. Ростоу [36, с. 118]. Автор пропонує ділити історію людства фактично на два хронологічно нерівні етапи, починаючи другий з 1700 року. Чотири стадії, що проходять людство після цієї дати, є скоріше кількісними, ніж якісними. Критерієм національної безпеки для Ростоу є безперервне економічне зростання. Недарма друга, третя і четверта стадії супроводжуються збільшенням відсотка капіталовкладень, відсотка ВВП, що інвестується в «реальний сектор економіки».

Дослідник у принципі враховує як техніко-економічний аспект життя суспільства, а й політичний, соціальний, духовний. Однак фактично бачить у них лише фактори, що впливають на економічне зростання. Пропонує філософ та ідеал – суспільство масового споживання, в якому сфера виробництва поступається своїм значенням сферам забезпечення добробуту та послуг. Цей ідеал носить явно виражений гуманістичний характер. До ідеалу ведуть історичні щаблі – стадії історичного розвитку. Ці стадії є реалізацію цінностно забарвленого ідеалу західної цивілізації Нового часу, початок якої стає, в силу цієї обставини, початком історії як такої і джерелом мети історії, її сенсу (принаймні щодо безпосереднього і доступного для огляду майбутнього) [36, с. 207].

Однак У. Ростоу постулює положення про необхідність виявлення, поряд із загальними рисами, своєрідності кожного суспільства, що вступило на шлях національної безпеки та визнає взаємозалежність, системний характер усіх сфер

життєдіяльності соціуму та психолого-антропологічних основ національної безпеки. Філософія історії У. Росту, на відміну філософії історії Г.В.Ф. Гегеля залишає відкритим питання про майбутнє (особливо в аксіологічному відношенні) і трактує свій метод як «довільно обраний і обмежений у своїх можливостях» [36, с. 154].

Д. Белл [39], інший засновник модернізаційної парадигми розвитку, фактично вводить поняття двох модернізацій – першої та другої – переходу, відповідно, від традиційного суспільства до індустріального та від індустріального до постіндустріального, заперечуючи в принципі їх наступність, стверджуючи, наприклад, що «постіндустріальне суспільство не є проекцією або екстраполяцією сучасних тенденцій західного суспільства» [39, с. 87]. Провідний критерій національної безпеки йому, як і його попередника, економічний. Однак він розширює критерії національної безпеки, включаючи в них, крім техніко-економічних атрибутів (конкуренція у підвищенні продуктивності праці), соціальні. Останнім (конкурентне співробітництво соціальних груп щодо статусу) він навіть, попри економічну детермінацію, надає статусу головних показників досягнення якісно своєрідної стадії історичного розвитку. До критеріїв національної безпеки він зараховує також чинники політичні (конкуренція та співробітництво класів з приводу влади) та культурні (поєднання традиції та розвитку культурних феноменів, їх синкретизм). Він зберігає їхню певну автономію від економічної сфери.

Ю. Ситник [35] також постулює співіснування у світі сучасності товариств модернізованих і немодернізованих (фактично визнане навіть на рівні повсякденної свідомості та стереотипів наявності країн). Підкреслюючи, що його «конструкція історичного процесу являє собою лише концептуальну схему, спосіб історичного аналізу, ні в якій мірі не вичерпну історичну емпіричну реальність, імпліцитно визнає суто аксіологічний конструкт своєї історії, свою орієнтацію не на знання, але в культурно обумовлені ціннісні орієнтації та переконання» [35, с.

89]. Фактично у своєму аналізі історії він відштовхується від справжнього – індустріального суспільства – і виходячи з нього оцінює минуле, надаючи йому статусу небуття, несправжнього, несучого.

Конструюючи образ майбутнього аналітик оголошує альтернативи постіндустріального суспільства також несправжніми, відмовляючи їм, подібного до Г.В.Ф. Гегелю, в розумності, а, отже, в дійсності. Треба сказати, що сам соціолог визнає це, стверджуючи, що «моральні уявлення» найбільше визначають напрям історичного розвитку, виділяючи серед аксіологічних детермінант цінність справедливості. Вона, з його точки зору, є провідною для інституціоналізації соціальних відносин, що являють собою, як було зазначено вище, головний критерій як національної безпеки. В силу цього [44; 45], усвідомлюючи ціннісно орієнтований, аксіологічно обмежений образ своєї конструкції, формуючи як постіндустріальне суспільство уможливленний і ціннісно обумовлений ідеал історії, її зміст і мета, формулюють його основні риси як «можливі і потрібні тенденції, вектори розвитку, а не як існуючу емпіричну реальність, відмовляючи у статусі постіндустріального суспільства навіть США» [44, с. 370]. Примітно, що реалізації своїх устремлінь він чекає не від економічної, а від куди більш суб'єктивної та ціннісно заангажованої політичної складової суспільного розвитку.

Саме тому сильною стороною концепції Д. Белла є відмова від ідеї жорсткого історичного детермінізму, визнання історії полем реалізації широкого спектра можливостей із різним ступенем ймовірності. Основним критерієм розвитку був прогрес засобів виробництва – предмета праці, техніки і технології (так звана «техносфера»). Інші [8; 29; 35] притримуються двофазової концепції національної безпеки. Матриця, що зумовила єдність суспільств другої хвилі – «це відокремлення виробництва від споживання і ринок як універсальний інтегративний фактор. На етапі формування індустріальної цивілізації атрибутами національної безпеки є: використання мінералів як джерело енергії, машинного виробництва як технологічна база» [29, с. 42], а також товарний характер

виробництва та такі його риси як [8, с. 68]: «стандартизація, синхронізація, концентрація, максимізація, централізація – економіки; нуклерна сім'я, обов'язкова освіта, орієнтована на застосування у сфері машинного виробництва, вузькоспеціалізована економічна або державна корпорація як основний працедавець, а також панування технократичної еліти, що «інтегрує» суспільство – у соціальній сфері; «раціональна» «нація-держава», імперія, яка прагне експлуатувати ресурси інших держав – у сфері політичної; масова комунікація та уявлення про лінійний простір та час, дискретну матерію – у сфері духовної».

Друга модернізація стратегічного планування в системі національної безпеки характеризується [9, с. 60]: в економіці – використанням відновлюваних екологічних джерел енергії, впровадженням енерго та ресурсозберігаючих технологій, освоєнням ресурсів космосу та океану, успіхами генної інженерії; «революцією менеджерів», зростанням значення інтелектуальної праці та професій, пов'язаних зі сферою послуг, автономізацією та індивідуалізацією праці та споживання, транснаціональною багатоцільовою, міжфункціональною самодостатньою корпорацією як головний роботодавець – у соціальній сфері; у духовній же – «демасифікацією» «кліпованої» і «комп'ютеризованої» інформації, а також заснованими на цих рисах уявленнями про час і простір.

1.2. Теоретичні аспекти стратегічного планування безпечного розвитку

Типологізація стратегічного планування в системі національної безпеки має конкретно-історичну обумовленість. Вона пояснюється необхідністю використання ціннісного підходу для виявлення критеріїв стратегічного планування в системі національної безпеки, які, в силу цього, є соціально відносними (додаток Б). Тому проблема типологізації стратегічного планування в системі національної безпеки є актуальною з точки зору встановлення ступеня її

адекватності соціально-культурним реаліям сучасності, її релевантності тенденціям «другої стратегічного планування в системі національної безпеки» [6, с. 208] та глобалізації, а, отже, її евристичної значущості для визначення оптимальних цілей, засобів та форм проведення національної стратегічного планування в системі національної безпеки. Сама філософська рефлексія проблеми стратегічного планування в системі національної безпеки пов'язана з модернізацією як зверненням до історії як обґрунтування прогресивності сучасності.

Останні за своєю трактують буття і принципи його освоєння, із якими філософська думка тісно взаємодіє. Так, на думку англійського філософа П. Керолла, У. Петті, який поєднав політичну практику з принципами філософії Нового часу, тобто модерну, обґрунтував нову філософську парадигму світу сучасної політики [41, с. 539]. Тобто філософська рефлексія проблеми стратегічного планування в системі національної безпеки обумовлена необхідністю раціональної легітимації та пояснення неминучого подолання традиції.

Фактичними замовниками класичної теорії стратегічного планування в системі національної безпеки і заснованої на ній типологізації (що з'явилася на початку «холодної війни» і, чималою мірою, детермінованою нею) стали американська держава та американська підприємницька еліта (через це концепцію стратегічного планування в системі національної безпеки деякі західні дослідники порівнюють навіть із Манхеттенським проектом) [35].

З іншого боку – продемонструвати країнам «третього світу» перевагу західної моделі розвитку перед моделлю побудови суспільства (яка також трактувалася як відхилення від безпечного зразка, що тягне за собою суто негативні наслідки для соціуму). У зв'язку з цим передбачалося, що країни третього світу перебувають у своєрідній точці біфуркації, коли треба вибрати прогресивний шлях «першого світу» (модернізація) або регресивний – «другого»

(соціалізм). Ідеал пов'язувався з конкретно-історичними процесами, які у світі Заходу. Так, де хто [33; 34; 36] оголошував необхідними етапами стратегічного планування в системі національної безпеки три революції, що вперше мали місце на Заході: «промислову (що відокремила економічну сферу життя суспільства від політичної), демократичну (що відокремила політичну сферу життя суспільства від соціальної) та освітню (що відокремила культурну функцію суспільства від соціальної)» [34, с. 173]. Ідеал порівнювався із реальністю. Феномени реальності, що відхиляються від ідеалу (традиційна економіка, традиційні соціальні групи, традиційна освіта, традиційна політична система і, найголовніше, традиційні цінності), мали бути еліміновані. Глибинні основи соціуму та її культури передбачалося замінити західними аналогами. На цій основі мала бути сформована нова соціально-культурна ідентичність [37]. Співробітництво з країнами Заходу (насамперед – зі США) оголошувалося запорукою успішності цього процесу.

Слід зазначити, що в умовах неконкурентоспроможності суспільств, які визнали нескінченно можливі шляхи розвитку, і краху соціалістичної моделі стратегічного планування в системі національної безпеки ідеї класичної лінійної стратегічного планування в системі національної безпеки в дещо оновленій формі «нестратегічного планування в системі національної безпеки» [36, с. 77] (яка закликає враховувати певні національні, регіональні етнічні аспекти) у сучасному світі переживають певний ренесанс. Але загалом універсальна, західноцентристська типологізація стратегічного планування в системі національної безпеки зіткнулася з численними проявами своєї неадекватності на етапі переходу від індустріального до інформаційного суспільства (додаток В). Неможливість повного культурного запозичення одними цивілізаціями досягнень інших, негативні наслідки подібного запозичення для цілісності суспільства, небезпека втрати свого культурного та історичного коріння, загроза політичної стабільності, зміцнення відсталості як наслідок західного впливу, експорт

негативних ціннісних феноменів це робило модернізацію за західними лекалами «неповною, ризикованою, фрагментованою» [21, с. 20]. Стало все очевиднішим, що саме ці негативні явища провокує та продукує, у свою чергу, глобальні проблеми сучасності, створюючи пряму і явну загрозу для світової стабільності та безпеки.

Другий критерій поділу (поява якого також пов'язане з трактуванням реалій пізнього індустріалізму) – це генезис стратегічного планування в системі національної безпеки. Прихильники цього напрямку вважають, що модернізація викликана «внутрішніми або зовнішніми викликами сучасності» [9, с. 186]. Відповідно до цього критерію стратегічного планування в системі національної безпеки можна диференціювати, відповідно, на органічні, природні, спонтанні, які обумовлені внутрішніми викликами та імпульсами, і, навпаки, неорганічні, наздоганяючі, спровоковані зовнішніми факторами. Можливе і поєднання цих факторів (наприклад, зовнішній тиск може поєднуватися з проблемами масової бідності, перенаселеності тощо) [13, с. 24].

Ця типологізація не виключає доповнень, які полягають у додатковому диференціюванні за ступенем відставання (так, крім країн наздоганяючої стратегічного планування в системі національної безпеки, що належать до «другого ешелону розвитку», зрозуміло, існували і існують країни з переважанням доіндустріальної економіки, до яких можна віднести значну частину країн третього світу, а також архаїчні суспільства, які не в змозі модернізуватися; модернізація перших трактується, як правило, як обмежена, неповна, неповноцінна, других – як принципово неуспішна) [4].

Такий підхід робить акцент на свідомість, цілеспрямованість стратегічного планування в системі національної безпеки, а чим більша така усвідомленість і заснована на ній воля до стратегічного планування в системі національної безпеки, тим ймовірніше її успіх, вищі прогресивні показники та швидкість.

Перший тип характеризується швидкими, але поступовими темпами, другий – повільнішими, але різкими і радикальними перетвореннями. Перший варіант відрізняється від другого більшою керованістю, передбачуваністю. Через природність органічного типу всі сфери життя такого суспільства піддаються національній безпеці більш-менш одночасно. В іншому випадку якісь сфери життя суспільства модернізуються швидко, інші – повільно. Тобто має місце «асинхронність» цих процесів. Як правило, для першого типу характерний інтенсивний, для другого – екстенсивний шлях розвитку. Як логічне наслідок цього шляху – незавершеність стратегічного планування в системі національної безпеки, поширення (іноді) модернізаційних перетворень не так на всі сфери життя суспільства. Для першого варіанта характерна первісна зміна духовної сфери життя суспільства, що продовжилося політичними перетвореннями і завершилося еволюцією соціально-економічного життя суспільства. Для другого – «первісні зміни в техніко-економічній сфері, потім – у соціальній, далі – у політичній і, нарешті, у духовній, яка залишається найменш схильною до модернізаційної еволюції. Природний тип стратегічного планування в системі національної безпеки передбачає послідовний інноваційний розвиток, що наздоганяє – мобілізаційний, який, через неможливість постійної мобілізації ресурсів, необхідність «перетравлення» суспільством модернізаційних нововведень, набуває характеру дискретного» [2, с. 550]. У першому випадку як «внутрішні чинники виступає виклик середовища (суперечність між рівнями ресурсів і потреб) і зміни, через це, ментальності, головним чином «економічної» [2, с. 551]. Другий варіант викликаний необхідністю захисту (у широкому значенні слова) від сильніших (тобто, по суті, модернізованих) держав. Перший варіант передбачав проведення стратегічного планування в системі національної безпеки певними соціальними групами і орієнтовано здійснення планованих цими групами соціальних проєктів. Другий, як правило, проводився, в основному, з ініціативи, під жорстким контролем політичної еліти та політичних структур та копіював

зразки структурної, а також функціональної трансформації «первинних» громад [14, с. 34].

Цей тип стратегічного планування в системі національної безпеки явно пов'язаний із протиборством, протистоянням зовнішньому тиску з боку країн органічної стратегічного планування в системі національної безпеки. Яскравим прикладом такого шляху стратегічного планування в системі національної безпеки постає Китай. Заходу, тобто «як самосвідома національна субстанція китайська нація з'явилася в протиборстві Китаю із західними країнами» [7], коли головною перешкодою для стратегічного планування в системі національної безпеки представлялися західні держави, рівноправність та всебічна рівність всіх етнічних груп Китаю як єдиної нації. Причому, насамперед, на основі спільних культурних патернів, що протистоять західним, «звернувшись до традиційних конфуціанських цінностей у демократичній революції» [7].

Примітно, що для дослідження різноманітності прихильники цієї точки зору не обмежуються даними соціології, що характерно для представників класичної парадигми стратегічного планування в системі національної безпеки. що поєднує методологічні засади соціології та історії та широко застосовує компаративістський підхід до аналізу модернізаційних процесів). В результаті модернізація почала трактуватися ними скоріше як векторний процес (втім досить різноманітний, досить сказати, що шляхи, що ведуть до стратегічного планування в системі національної безпеки в попередньому столітті – це і ліберальна демократія, і реакційно-консервативні режими, і комуністичні диктатури) , а не як результат, який може набувати найрізноманітніших форм. У силу вищевикладеного стає зрозумілим, що слабкою стороною такої концепції є аморфність уявлень про те, що собою представляє «зовнішнє тиск» і неможливість, у зв'язку з цим, виділити типи в чистому вигляді.

Адже інтенсифікація у процесі техніко-технологічного прогресу економіки та викликане ним вдосконалення решти сфер життя суспільства скрізь відбулися,

за визнанням самих прибічників такого підходу, під «великим чи меншим впливом певних зовнішніх сил» [6, с.185]. Крім того, ця типологізація, як і попередня, недостатньо враховує своєрідність сучасності та майбутнього кожного конкретного соціуму. І тут, отже, творча альтернативність, що є «віяло» відповідей людства на виклики постіндустріального світу, не знаходить свого концептуального обґрунтування. Третя підстава типологізації стратегічного планування в системі національної безпеки, що з'явилася як реакція на виразну до кінця шістдесятих років минулого століття неадекватність національному розвитку першого підходу та на визнання можливості несистемної стратегічного планування в системі національної безпеки, що суперечить підходу другому, – це «перетворення цього раніше елімінованого фактора (культури) у найважливіший момент стратегічного планування в системі національної безпеки», тобто культурна своєрідність товариств, залучених до модернізаційних процесів [1].

Подібна типологізація породила термін «тип модерності», що відноситься до конкретного соціуму зі своєю культурною традицією. Дослідження в парадигмі такої типологізації зосереджені на своєрідності процесу засвоєння модернізаційних феноменів, на можливості досягнення соціального контролю та релевантного історичним умовам культурного симбіозу. Вони, по суті, є швидше не соціологічними (характерними для прихильників першої та другої типологізацій), а порівняльно-історичними, що формулюють локально-темпоральну, асинхронну специфічність стратегічного планування в системі національної безпеки та визначальну її «коридор можливостей». Тут «успіх модернізаційних процесів залежав від гармонійного поєднання універсальних цінностей, традицій та звичаїв суспільства» [43, с. 204]. Акцент, у зв'язку з цим, робився на потенційний і процесуальний (оскільки розуміється, що модернізація характеризується «економічним розвитком, культурним розвитком і, нарешті, взаємодією між політичними, економічними та культурними елементами» [6, с. 235] на основі спочатку поклику, потім – консолідації еліти, що відповідає на цей

виклик, потім – модернізаційних змін в основних сферах життя суспільства і, нарешті, консолідації соціуму на визнанні модернізаційних цінностей) аспекти модернізаційних досягнень під гаслом «традиція (при вмілому її використанні політичною елітою) сприяє національній безпеці». Говориться про те, що «немає механізмів ціннісних змін, які є універсальними» [10, с. 93]. Така типологізація є аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки в аспекті її змісту та форми. Вважаючи, що економічні, політичні та правові атрибути стратегічного планування в системі національної безпеки універсальні, що актуальним для людства є «лінійна зміна, рух до певної мети», філософи цього напрямку визнавали за культурою лише статус особливих форм їх реалізації.

Як наслідок такий підхід є можливість виявлення і абсолютного та відносного аспектів стратегічного планування в системі національної безпеки, при переважанні, однак, значення першого як ідеального, зразкового. Зазвичай для такого підходу характерний економічний чи техніко-економічний детермінізм. Він полягає в тому, що модернізація експлікується як процес зменшення залежності суспільства від природи за рахунок інтенсифікації їхньої взаємодії, викликаній наростанням протиріч між потребами соціуму та готівковими ресурсами. Що стосується культурної своєрідності, то воно трактується лише як аксіологічний фактор, що зумовлює необхідність адаптації модернізаційних інститутів, цінностей і надання їм легітимності в рамках існуючої традиції. Так, модернізація, наприклад, Японії трактується в рамках такої теорії як «...стратегічного планування в системі національної безпеки на основі власної модернізації з елементами вестернізації в деяких сегментах» [16, с. 59]. Ця «власна модернізація» передбачає фактичне засвоєння всіх основних принципів та рис безпечного розвитку, проте на основі власної культурної інтерпретації, розуміння, осмислення.

Воно визначає різноманіття варіантів відповідей на такі основні питання буття як визначення: свободи, сенсу праці та відпочинку, основ взаємовідносини

статей та віку, ставлення до минулого і ширше – до взаємовідносин простору та часу, суб'єкта та об'єкта, матеріального та духовного. Роль пристосування до вимог стратегічного планування в системі національної безпеки, еквівалентним, у міжнародному масштабі, поняттям «сила» і «влада», виконують своєрідні в кожній культурі та продуковані її ціннісно-смысловим ядром культурно-адаптаційні механізми [17]. Те, наскільки вони пристосовані до органічного даної культури засвоєння досягнень стратегічного планування в системі національної безпеки визначає фактично її успіх. Японія, яка демонструє приклад вдалої, цілком органічної стратегічного планування в системі національної безпеки, завдячує цим, насамперед такому маркеру культури як «концепція двох істин». Ця концепція поміщає істину умовну у певний безумовний контекст, що відноситься до умовної істини як до суто технічного засобу забезпечення. У той же час соціум сприймає трудову етику як прояв безумовної істини, що вимагає гармонізації відносин сім'ї, колективу та держави. Цей підхід, що враховує своєрідність суспільств, що модернізуються, закономірно призвів до появи четвертого підходу, умовно іменованого «полімодернізаційним».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У результаті проведеного теоретичного аналізу було з'ясовано, що стратегічне планування в системі національної безпеки є багатовимірним та динамічним процесом, який поєднує науково обґрунтовані методологічні підходи, інституційну взаємодію та адаптацію до змін внутрішнього й зовнішнього безпекового середовища. Концептуальні засади стратегічного планування в цій сфері формуються на основі принципів системності, цілісності, проактивності, міжвідомчої координації та орієнтації на результат.

Проаналізовано ключові поняття, категорії та функції стратегічного планування, визначено його роль у формуванні державної політики національної безпеки. Доведено, що ефективне стратегічне планування є передумовою забезпечення стійкості держави перед сучасними викликами, зокрема збройною агресією, гібридними загрозами, інформаційною та кібербезпекою.

Встановлено, що вітчизняна система стратегічного планування перебуває у стані реформування, з орієнтацією на інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору. Проте досі спостерігаються недоліки, пов'язані з відсутністю єдиної методології, недостатньою координацією між органами влади, низьким рівнем реалізації стратегічних документів.

Отже, стратегічне планування в системі національної безпеки потребує подальшого методологічного вдосконалення, що включає адаптацію кращих міжнародних практик, підвищення інституційної спроможності суб'єктів безпеки, удосконалення механізмів прогнозування ризиків і оцінки ефективності прийнятих рішень.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Оцінка ризиків як атрибуту стратегічного планування в системі національної безпеки

Не викликає сумніву той очевидний факт, що модернізація економіки України представляла, представляє і буде найважливішим способом забезпечення її національної безпеки. Неможливість відстоювання національних інтересів як домінуючого об'єкта забезпечення національної безпеки поза та крім реалізації успішної модернізаційної моделі України є аксіомою – епохи перманентного входження нашої Батьківщини в «світ сучасності». Однак очевидним є і те, що це входження корінним чином відрізнялося від виникнення «світу сучасності», супроводжуючись різноманітними та оригінальними формами адаптації до нього з метою запобігання загроз, небезпек і викликів, які щедро продукувала як епоха модерну в цілому, і саме своєрідність української національної безпеки [17].

У зв'язку з цим актуальним є звернення до сутнісних особливостей української національної безпеки для того, щоб експлікувати природу її ризикогенності та, відповідно, усвідомити шляхи та способи мінімізації останньої. Питання своєрідності модернізаційних процесів у Україні тісно пов'язаний зі своєрідністю української цивілізації.

Під цивілізацією зазвичай розуміють соціокультурну спільність, що динамічно розвивається, пов'язану загальною історичною долею і усвідомленням своєї соціокультурної єдності. Виявляючи особливості української цивілізації більшість філософів дійшли висновку про її принципове своєрідність. Один із аспектів цієї своєрідності вбачається дослідниками в її одночасної приналежності до типологій «культури традиційної» та «культури відкритої» [10, с. 51]. Якщо для

першої характерна релігіоцентричність, стійкість цінностей, цілей, норм і смислів, закріплених у символічній та ритуалізованій формах, то для другої – антропоцентричність, що передбачає постійну еволюцію ціннісних констант та їх принципову «ненормативність» [17, с. 90].

Доказ першого варіанта формування та розвитку української цивілізації – стійкості її культурних зразків – дослідники вбачають у наявності «образу істинності», «інформаційної певності» вітчизняної культури, сформованих у процесі історичної комунікації. Такий «образ істинності» вони бачать у характерній для всіх етапів розвитку особистості суспільства у напрямі Абсолюту. З іншого боку, тип української культури відносять до «відкритим», тобто орієнтованим на міжкультурну комунікацію, що активно сприймає інновації, будучи в змозі інкорпорувати їх у культурну тканину соціуму. Доказ цього вбачається як у поліетнічності, полікультурності, поліконфесійності української цивілізації, так і в відносній успішності модернізаційних процесів. Адже Україна, по суті, перша у світі почала здійснювати наздоганяючу модернізацію. Наслідуючи цю модель, вона в побудові індустріального суспільства досягла таких вражаючих успіхів, що могла за деякими техніко-технологічними та економічними показниками змагатися з провідними країнами класичної модернізаційної моделі.

Ще одним варіантом аналізу своєрідності національної безпеки є теорія української національної безпеки згідно якої в силу соціокультурного розколу українського суспільства український варіант «сучасності» відрізнявся нерелевантними їй цілями та засобами (особливо останній етап). Таким чином, автор поставив питання про необхідність створення адекватної соціокультурної основи модернізаційних процесів [21, с. 18].

Таким чином, звертає на себе увагу те, що практично всі дослідники української національної безпеки [4; 6; 32; 39] демонструють розуміння її як суперечливою, амбівалентною. викликами. Як основний такий виклик фігурувала небезпека втрати державного суверенітету [15], сили, влади, впливу на

міжнародній арені, а, отже, здібності та можливості реалізовувати національні інтереси якої модернізаційні феномени розглядалися «лише як засіб досягнення зовнішньополітичної сили. аспект національної безпеки переважав над внутрішньополітичними. створюючі умови, які забезпечують вертикальну та горизонтальну соціальну мобільність, а також трансформацію інститутів, були вкрай нерозвинені, а політичні, владні, навпаки, гіпертрофовані» [17, с. 22].

Слабкий розвиток соціально-рольових комплексів призвів, у свою чергу, до відсутності «персональної національної безпеки» [19]. Не сформувався тип особистості, що відповідає потребам органічної національної безпеки. Ментальності значно частіше пов'язується не стільки з ідеєю самореалізації, скільки з ідеєю долі. Необхідність прискорено розвивати економічну та духовну сферу, приводити у відповідність з ними політичну та соціальну, за відсутності персональної основи, вела до протиборства консервативної та ліберальної тенденцій. в умовах відсутності модернізаційної персоналістичності контрреформами, контрреволюціями, викликаними необхідністю освоїти чужі особистості інновації [20].

Спостерігався і різний модернізаційний рівень, потенціал розвитку окремих регіонів, що пояснювався культурним, релігійним розмаїттям української держави, тобто неоднорідністю української цивілізації. етносами, культурними та релігійними групами. Ситуацію ускладнювало й те, що внаслідок наздоганяючого характеру національної безпеки спостерігалася значна локальна нерівномірність її проведення, що виходила з кон'юнктурних політичних та зовнішньополітичних інтересів, конкретики економічних можливостей та рівня розвитку населення. Ще однією рисою української національної безпеки була її дискретність. Стадії модернізаційних зрушень чергувалися з їхньою відсутністю.

Їх основою є, мабуть, феномен архаїзації, що трактується як «.. уявлення повторюваного, що виявляється в певних умовах за наявності ряду причин і володіє як деструктивним, так і конструктивним потенціалом» [42, с. 84]. Він

відтворює в обумовлених модернізацією обставинах колишні, домодернізаційні уявлення «в розумінні простору, часу, власності, багатства, праці» [40, с. 235], а також автохтонні культурні явища. Архаїзація, як і модернізація, обумовлена колишнім станом. Спостерігається пряма залежність рівня архаїзації від сили, інтенсивності, масштабності попереднього прояву. Залежить вона і від ступеня радикальності реформ, кризовості, швидкості та стрибкоподібності розвитку. Архаїзація, таким чином, проявляється в «актуалізації культурних смислів» цивілізації під впливом модернізаційних перетворень, забезпечуючи, мабуть, екзистенцію культурної спільноти в умовах загрозової для неї деструктивної соціальної трансформації.

Така деструктивність особливо в Україні, модернізація якої носила наздоганяючий, неорганічний, зовнішній, суто політичний, а найчастіше прямо насильницький характер, не враховує соціокультурні особливості української цивілізації. Атрибутом української національної безпеки є її «псевдоморфний» характер.

У результаті, наприклад, дисциплінарні цілі національної безпеки були поглинені авторитарним змістом, як втілення соціальної утопії можливості прямої демократії та безпосереднього народовладдя, перетворився на прикриття чиновничий, диктатури та однодумності, а соціалізм як царство достатку і творчої свободи трансформувався під впливом ідей аскетизму і зрівняльної справедливості, що панувала серед селянства і освячена авторитетом специфічного (знову-таки трансформованого) варіанта православ'я.

Таким чином, несистемність, неоднорідність, нерівномірність, дискретність, псевдоморфність як постійні характеристики української національної безпеки обумовлені, в першу чергу, розривом між ціннісною та інституційною основами національної безпеки. національно-державного співтовариства не завжди своєчасно узгоджувалися з кон'юнктурними модернізаційними цілями і створюваними для їх здійснення соціальними інститутами. Це було викликано

наздоганяючим типом модернізаційних перетворень національної безпеки України.

2.2. Методологічний аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки

Сьогодні однією з найгостріших проблем, пов'язаних з вітчизняною національною безпекою, є визначення ступеня релевантності механізмів, методів, форм її забезпечення глобальному тренду національної безпеки. Особливо значущою, у зв'язку, є вироблення загальних методологічних принципів на основі яких можливе створення загальної концепції національної безпеки, що відповідає умовам, які задають світу атрибути інформаційного суспільства, що формується.

Такі принципи апріорі базуються на розгляді національної безпеки як феномен національної безпеки, тобто вони повинні давати відповіді на запитання: навіщо, що і яким чином потрібно модернізувати з метою забезпечення національної безпеки? Розуміння безпеки будь-якої соціальної системи, включаючи національно-державне співтовариство, дуже різноманітне і неоднозначне.

Воно передбачає виявлення кількох аспектів цього поняття. Це і істотний аспект. Під ним, як правило, «розуміють стан захищеності цієї системи, відсутність небезпек та загроз щодо неї, надійний та стабільний стан системи. І аспект процесуальний» [17, с. 14]. Це діяльність зі збереження цієї життєздатності – прогнозування, виявлення, запобігання, усунення, ослаблення різноманітних загроз, ризиків, небезпек і викликів. І тут беруться до уваги основні актори, суб'єкти, методи, методи, форми, умови, чинники збереження системи. Нарешті, змістовний аспект. Він передбачає характеристику змісту об'єкта безпеки. Тобто

таких атрибутів соціальної системи як її: цілісність, стійкість, життєздатність, належне функціонування, здатність до сталого розвитку.

Однак існують і визначення, які поєднують різні характеристики цієї категорії. Однією з найбільш вдалих комплексних визначень безпеки у соціальному дискурсі з погляду є її трактування як «стану, тенденцій розвитку умов життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів та установ, у яких забезпечується збереження їх якісної визначеності, з об'єктивно зумовленими інноваціями в ній і вільне, відповідне своїй природі та нею обумовлене функціонування» [39, с. 201]. Варто також звернути увагу і на те, що національна безпека є лише бажаним, можливим, відносним станом. Деструктивні чинники, різноманітні виклики, загрози, небезпеки іманентно властиві будь-якій соціальній системі, зокрема національно-державної. Отже, забезпечення національної безпеки необхідно будувати виходячи з обов'язкової наявності таких негативних впливів. Можливості системи зберігати свою життєздатність, здійснюючи доцільну щодо цього діяльність із виявлення, запобігання, ліквідації, зменшення негативного впливу, попередження небезпек тощо, будь-коли будуть абсолютні.

Виходячи з цього можна і потрібно вести мову не про абсолютний, або тісно пов'язаний з ним ілюзорний, рівні національної безпеки, а про рівень достатній, рівень не нижче гранично допустимого, при якому зберігається сутність громадськості, його якісна своєрідність і можливість подальшого вільного та прогресивного розвитку. Особливо актуальне це становище в умовах другої національної безпеки – переходу від індустріального до інформаційного суспільства – продукує ризики, порівняно з попередньою епохою, буквально в геометричній прогресії. Недарма сучасне суспільство багатьма зарубіжними та вітчизняними соціальними філософами трактується як «суспільство ризику».

Ризик як загроза безпеці розуміється ними як універсальна та нерозв'язна проблема «сучасності», тобто другої національної безпеки чи постнаціональної безпеки. Разом з тим, в сучасних умовах поряд відомих українських соціологів [1]

висунуто ідею про те, що в умовах глобального безпечного тренду і формування глобального «суспільства ризику», обумовленого змінами у взаємовідносинах природи та суспільства, які стають єдиним цілим, альтернативи національній безпеці немає. Причому як гальмування та зупинка модернізаційних процесів, так і просування вперед шляхом національної безпеки і породжують екзистенційні ризики для національно-державних спільнот. Що ж, конкретно, ці ризики продукує?

Якщо звернутися до феномену вторинної національної безпеки як, по-перше, її вітчизняного різновиду, а, по-друге, особливо ризикогенним і виступаючим, в силу цього, основним об'єктом нашого аналізу, то ситуація сучасності показала, що така модернізація наводить найчастіше до результатів протилежних очікуваних. Соціальні проблеми не зникають, а нарастають, ускладнюючись корупцією, соціальною нестабільністю, збройними конфліктами. Особливо небезпечними стають цих спільнот глобальні проблеми сучасності. Головними з них є демографічна та екологічна, що продукують решту – проблеми безпеки міжнародного тероризму, наростання військової напруженості, неконтрольованої міграції тощо. Їхнє походження криється в процесах наздоганяючої національної безпеки, що проводиться за західним зразком. І це не випадково. Діалектична єдність всіх складових національної безпеки як системи зумовлена нерозривністю процесу функціонування та розвитку людини, суспільства, держави не тільки в просторі, але й у часі [39].

По суті, об'єкт національної безпеки – спосіб життя певного національно-державного суспільства, його інтереси, що склалися протягом історії. У сучасних умовах об'єктивної неминучості ризиків нарастає та його суб'єктивізація. Формуються численні економічні та, особливо, політичні групи, які свідомо продукують ризики, оскільки в цих умовах вони можуть нав'язати суспільству своє розуміння відносної, конвенційної безпеки та шляхів її досягнення, посилюючи тим самим свою владу. У зв'язку з цим слід звернути особливу увагу на колосально збільшені ризики у формі інформації, що продукується наукою та поширюється засобами масової комунікації

[10]. Вітчизняні дослідники [10] інформаційного суспільства, що характеризує сучасність, іронічно говорять про те, що «історик, який інтерпретує нас, доведеться бути насамперед майстром деконструкції безпрецедентних, ретельно сконструйованих масивів неправди, вміло репрезентованих хибних порядку денного і сфабрикованих подій нашого часу», що робить вкрай актуальним «...зусилля глибокої критичної інтерпретації того, що відбувається...» для того, щоб «майбутнє не стало просто кількісною прогресією нашого сьогодення» [8, с. 71].

Інформаційне суспільство є період, у якому випереджальний розвиток, поза яким немислимо забезпечення національного прогресу, «неможливе без стимулювання розвитку технознавства і науку й урахування її практичного потенціалу, виражається, зокрема, у науковому прогнозуванні» [35, с. 422]. У зв'язку з цим «ризик стає головним ідеологічним підставою мобілізації зусиль» [31, с. 105]. «Рефлексивний» характер сучасної національної безпеки багато в чому пов'язаний із прагненням зрозуміти та оцінити, в рамках наукового знання, наростаючі ризики, передбачати їхню динаміку та запобігти.

Однак ці прагнення невіддільні від визначення суб'єкта небезпеки та пов'язаного з цим планування заходів профілактики, запобігання, ліквідації загроз. Демографічна проблема (зменшення чисельності населення), стагнація економічного та соціального розвитку, духовний глухий кут в результаті суто індивідуалістичного розуміння свободи, скористатися якою, тобто зробити вибір, ні індивід, ні суспільство не в стані, представляють прямі і явні загрози розвитку.

У зв'язку з цим звертає на себе увагу та обставина, що у класичній модернізаційній парадигмі, яка активно підтримується зацікавленими суб'єктами створення та розповсюдження теоретичного обґрунтування, «роль основного провідника модернізаційних процесів, які забезпечують безпеку, закріплена за зовнішніми факторами» [8, с. 82]. Не випадково вже основоположник модернізаційної теорії У. Ростоу порушив питання про тісний зв'язок національної безпеки з безпекою держав як соціальних систем [29, с. 278].

Передумовою національної безпеки є переважно зовнішній виклик, загроза з боку «зовнішнього тиску більш розвинених суспільств», небезпека потрапити від них у залежність, випробувати почуття національного приниження. Внутрішні чинники розуміються в теорії класичної національної безпеки як перешкоди до забезпечення безпеки. Суспільство та особистість, внаслідок цього, трактуються лише як об'єкти, а не суб'єкти небезпеки, оскільки ніщо «...не передбачає участь і звітність» [21, с. 20] з їхнього боку. Державна влада сприймається як провідник сприяють розвитку, отже забезпечення безпеки, зовнішніх впливів. Ця точка зору апріорі не дає можливості ні сприймати ціннісно – смислове, трансісторичне аксіологічне ядро як домінуючого об'єкта національної безпеки, що забезпечує розуміння своєрідності цілей і методів її досягнення, ні досягти консенсусу між владою, суспільством та особистістю з приводу узгодження своїх корінних, сутнісних інтересів.

Такий підхід ігнорує основну тенденцію глобалізації, яка «передбачає вплив глобальних тенденцій і одночасно регіоналізацію або локалізацію» [16, с. 23], а значить і недовіру до метанаратив. Ця обставина пояснюється: наростаючим обміном критичної інформацією; «фрагментацією та диференціацією культури та суспільства» [13, с. 14]; посиленням впливу різноманітних маргіналізованих груп світового народонаселення, причина якого – невирішеність їх проблем у рамках сучасного світового порядку; дедалі успішнішим протистоянням останніх домінуючим елітам у сфері ЗМІ.

Зовнішній вплив походить, по суті, від глобальної Півночі, якій вигідна експлуатація Півдня, обґрунтована рецептами класичної національної безпеки, які не вписуються в тренд глобалізації. Останній вимагає гнучкості та врахування місцевих умов національної безпеки. Адже географічна реальність тих чи інших просторів не існує поза і крім суб'єктивних уявлень влади, суспільства, соціальних груп та особистості про них. Тому безпека вимагає обґрунтування не залежності, а конвергенції, здатної забезпечити внутрішню та зовнішню стабільність національно-державних спільнот. Той самий У. Ростоу стверджував, побічно підтверджуючи думку

про ефективність культурсообразності національної безпеки, її цивілізаційної суб'єктності, що ідеї, які сприяли успішному утвердженню модернізаційних цінностей, лежали на основі «старої культури» [29, с. 33]. Не можливість, але необхідність, на його думку, була поштовхом для початку модернізаційних процесів на попередній стадії «зсуву» – необхідність збереження національної гідності та перспектив майбутнього благополуччя. Він особливо наголошував, що остання стадія національної безпеки спричиняє відмову від витрачання коштів, отриманих у результаті науково-технічного прогресу, на нього ж і перерозподіл їх на користь соціального добробуту та безпеки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Здійснено комплексний аналіз стратегічного планування в системі національної безпеки України з урахуванням сучасних ризиків і загроз. Особлива увага приділена ризикологічному підходу як ключовому інструменту адаптації стратегій до умов невизначеності та багатовимірних викликів. Встановлено, що ефективне стратегічне планування можливе лише за умов системного виявлення потенційних загроз, їх кількісної та якісної оцінки, а також впровадження механізмів управління ризиками.

Охарактеризовано методологічні засади стратегічного планування через призму інтеграції системного, сценарного, інституційного та ризик-орієнтованого підходів. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє забезпечити гнучкість, прогнозованість і стійкість стратегічних документів у сфері національної безпеки. Висновки розділу засвідчують необхідність удосконалення існуючої нормативно-правової та інституційної бази стратегічного планування з урахуванням новітніх методологічних підходів та сучасних цифрових інструментів.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Домінуючі напрями стратегічного планування в системі національної безпеки

Можна стверджувати, що без індустріального фундаменту, заснованого на високотехнологічному машинобудуванні, дах «економіки знань» повисає у повітрі. Найбільш продуктивними стали нові спроби неоіндустріалізації економіки, зроблені на початку другого десятиліття двадцятого століття. Це було з спробою забезпечити синтез науки і технології шляхом «багатоканального конкурсного фінансування наукових проєктів» [35, с. 87] через системи державних фондів удосконалення індустріальних технологій. Однак проривних успіхів і цей вектор економічній національній безпеці не дав. Основна причина цього полягала в невірному сприйнятті зовнішніх викликів внаслідок втрати уявлення про національні інтереси та необхідність їх відстоювати. Вирішальним тут є облік культурних засад та передумов національної безпеки. Рівень добробуту населення та забезпеченості ресурсами представлявся провідним економічним аналітикам достатнім для безпечного ривка. Проте два інших основоположних елементи – інститути та культура – не сприяли реалізації завдань національної безпеки. Якщо взяти до уваги, що спроби впровадити ці інститути досить послідовні, що ці інститути інтернаціональні і в країнах Півночі досить ефективно функціонують, то доведеться визнати, що головним фактором, який зумовив невдачу державної політики в галузі перекладу економіки на новий цивілізаційний етап розвитку, є фактор культури. Саме «низький рівень підприємницької культури» [31, с. 10] є на думку аналітиків основним фактором, що зумовив провал чергового безпечного «поштовху» в економічній сфері.

Внаслідок цього, очевидна надмірна поспішність реформ, автори яких сподівалися, що розробка нових технологій створить передумови для затвердження нових інститутів, а останні змінять культуру і навіть ментальність. Погрозливим чинником ставала також надмірна поспішність у справі реформування економіки (так, продуктивність праці підприємств нового типу, у яких мало працювати понад третину всіх робочих, мала за сім років збільшитися вдесятеро).

Не сприяли успіху також: багато в чому формальний характер показників та критеріїв, необхідних для перерозподілу державних коштів від неефективних підприємств та науково-дослідних установ до ефективних; непослідовність реформування, коли повна дерегуляція (наприклад у сфері професійної освіти та наукових розробок) змінювалася гіперрегулюванням, що сприяло відтоку фінансів і кадрів з цієї сфери. Всі ці явища, що призвели до «парадоксу інноваційної несприйнятливості (несприйнятливості) українського виробничого сектора» [30, с. 56], свідчать про недостатню підконтрольність бюрократії суспільству, а тому про її недостатню економічну ефективність. Найбільш загрозливий для національної безпеки показник української економіки – це її ресурсна спрямованість, яка не дозволяє провести в Україні економічну модернізацію: підвищити продуктивність праці і на цій основі створити потужний сектор виробництва інформаційних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

У контексті модернізаційної парадигми національно-державні спільноти вишиковуються в наступну ієрархію: які мають технології інформаційного, постіндустріального суспільства; розвиваючі економіку, характерну для індустріального суспільства та постачаючі технології на основі «ноу-хау» та, нарешті, співтовариства, які постачають на світовий ринок ресурси та продукти індустрії, створені на основі пасивного використання зарубіжних технологій, тобто примітивного складання.

Україна відноситься до останнього типу (хоча, зрозуміло у світі зберігаються держави, які не в змозі піднятися і на цей рівень, тобто повною мірою «увійти в сучасність»). Аж до 2010-х років. ресурсна орієнтованість економіки України лише наростала. Частка валютної виручки, одержуваної з допомогою експорту природних ресурсів, зросла перші 30 років незалежності України із 50 % до 85 % [29, с. 156]. Які основні причини цього? По-перше, входження України у світову господарську систему та прилеглих до них неіндустріальних країн. Ці умови знайшли своє відображення в так званому «Вашингтонському консенсусі». Він передбачає граничну лібералізацію цін та економіки в цілому як попередню умову для отримання міжнародних кредитів. У перспективі це має призвести до заміни вітчизняного виробника транснаціональними корпораціями, яким, природно, не вигідна поява на ринках світу конкурентоспроможної продукції Півдня, у тому числі й України.

По-друге, це «антинаціональна» орієнтація великого українського бізнесу, який від початку неоліберальних реформ захопив «командні висоти» в найбільш прибуткових на той час ресурсних галузях і закріпився там на постійній основі, конвертуючи прибутки, в основному, у закордонні активи . По-третє, це втрата наукою значення чинника соціально-економічного розвитку національно-державного співтовариства. Багато в чому це обумовлено приватизацією науки прикладної та відходом держави від підтримки науки фундаментальної. По-четверте, це деіндустріалізація, що наростає. Однак без індустріального фундаменту не можна «перескочити» до економіки інформаційного суспільства. В результаті втрачені старі технології і не створюються нові. Економіка неспроможна навіть відтворити індустріальні технології. Має місце «несприйнятливості до інновацій» [19, с. 15], внаслідок якої нависла загроза над технологічною безпекою держави. По-п'яте, падіння сільськогосподарського виробництва. Це призвело до загрози продовольчої безпеки України. Причина цього – відмова держави від підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах відкритості

сільськогосподарських ринків та членство України у СОТ. Характерно, що така державна підтримка здійснюється всіма країнами Півночі, що входять до СОТ.

Міжнародні критерії загрози продовольчої безпеки до початку 2010-х були перевищені вдвічі [17, с. 132]. По-шосте, це стратегія «умиротворення» яка мала донедавна. Як потенційний противник розглядався лише міжнародний тероризм і локальні загрози. У зв'язку з цим «військовий бюджет будувався виходячи з монетаристських доктрин необхідності мінімізації військових витрат, а належної уваги вдосконаленню і створенню нової високоточної зброї і, тим більше, ядерної зброї, не приділялося» [30, с.24] . Не бралася до уваги та обставина, що фактором, що детермінує або, принаймні, збільшує ці небезпеки є геополітичні наміри Півночі та методи їх реалізації. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки наведено у додатку Д.

Необхідна, отже, легітимація економічних перетворень. Підсумком її порушення стала «зруйнована етична координація, заснована на моральних нормах поведінки, на моральному ставленні до справ, партнерів, найманих працівників, сімейних зв'язків, суспільного обов'язку» [6, с. 452]. Разом з тим очевидна необхідність посилення ролі держави в регулюванні економіки. Об'єктивно затребувана науково-технічна політика держави, спрямована на перетворення створення та використання високих технологій на основний чинник соціально-економічного розвитку. Продовольчу безпеку України повинні забезпечити широкомасштабні та ефективні державні дотації у сферу сільськогосподарського виробництва, спрямовані на інноваційний шлях розвитку сільського господарства та розкриття його могутнього потенціалу. Останній за своїм вартісним виразом цілком можна порівняти з вуглеводневою сировиною.

Необхідні також організаційно-економічні заходи щодо мотивації сільгоспвиробника. Очевидна необхідність реіндустріалізації, розвитку машинобудування, в результаті якої підвищиться технологічність і

конкурентоспроможність промислової продукції і буде створено економічну та технологічну базу для переходу до постіндустріальної економіки.

Цей перехід необхідно починати з розвитку споживчого сектору, оскільки «електронний капіталізм не створити, минаючи ситцевий», тобто не створивши потужної господарської бази виробництва споживчих товарів – товарів легкої, харчової промисловості, будівництва та інфраструктури. Оборонна політика повинна включати не тільки створення нової високоточної зброї, а й поява нової військової доктрини і стратегії військового розвитку України [23; 25; 27; 28]. Вони мають бути спрямовані на наукове прогнозування та забезпечення, у тому числі за допомогою «м'якої сили», інтересів України. Нарешті, забезпечення в ході розвитку економіки інтересів Півночі та міжнародного капіталу повинні поступитися місцем забезпечення інтересів України.

У цілому нині передбачає посилення регулюючої ролі держави, яке знаходить своє обґрунтування в етатистських орієнтаціях переважної маси населення України. З метою легітимації економічних перетворень необхідний контроль суспільства над бюрократичною машиною. У зв'язку з цим необхідна активізація інститутів громадянського суспільства патріотичної орієнтації та суворий відбір кадрів, відповідальних за ефективність управлінського апарату [13]. Здається тут міг би допомогти ценз певних патріотичних компетенцій.

Необхідна також контролююча активність інститутів громадянського суспільства патріотичної спрямованості. Такий контроль реалізує солідаристські, соборні та ідеократичні орієнтації українського суспільства, націлені на спільне «відкриття» і «співволодіння» сакральною істиною, реалізація якої також можлива лише спільними, об'єднаними зусиллями особистості, суспільства та влади [13, с. 59].

Тільки громадський контроль над чиновництвом і представниками великого, пов'язаного з державою бізнесу зможе подолати недовіру суспільства, орієнтованого на тотальне служіння державі. Тільки він зможе зупинити зростання

корупції та необґрунтованих привілеїв державного та корпоративного чиновництва. Тільки він зможе перешкоджати масовому правовому нігілізму та волюнтаризму. Отже, поза і окрім коригування класичної ринкової моделі економіки, можливої лише на шляхах реалізації національних інтересів, що дозволяють адаптувати виклики технологічної революції до потреб, національних інтересів конкретних національно-державних співтовариств і формувати на цій основі багатополлярний світ, що керується не тільки принципами класичної капіталістичної ринкової економіки, вирішення глобальних проблем сучасності представляється можливим.

3.2. Розвиток механізму реалізації стратегічного планування в системі національної безпеки

Вихід з проблеми, в даному випадку проблеми забезпечення національної безпеки в умовах національної безпеки, на політичний рівень не випадковий. Подібна «політизація» проблеми можлива лише у разі «неможливості вирішення проблеми традиційними способами» [30, с. 121], в рамках інших громадських практик (адміністративних економічних, соціальних, правових тощо) і «високої суспільної значущості проблеми» [29, с. 263], який набуває колосальні масштаби, що стає головною, домінуючою проблемою суспільства. Немає сумніву, що саме в таких умовах виявилось українське суспільство під час безпечного виклику початку третього тисячоліття. У цьому випадку (як і в інших сферах національної безпеки) актуальною є думка про те, що «потрібно «вивчити» та «зрозуміти» національний історичний досвід, який слід розглядати не якимось доповненням та підкріпленням нинішньої модернізаційної стратегії, а одним з її базових елементів-

Внаслідок того, що основними, базовими, матричними ознаками національної безпеки, за словами А. Качинського, «є національна держава і капіталізм як засіб її посилення, то, у діалектично протирічній формі, універсалізм концепції національної безпеки у сфері практики переходить в унікальність» [9, с. 104]. Конкурентне суперництво між різними національно-державними спільнотами в умовах класичної національної безпеки неминуче. Тільки глобалізація, до певної міри, може покласти і вважає межі цього суперництва. Однак глобалізація, будучи породженням другої національної безпеки, руйнує постулат про провідну роль Заходу у творенні сучасності. Глобалізація означає взаємодію та взаємозалежність національно-державних співтовариств, необхідність появи «планетарної свідомості», що передбачає самоцінність унікальної культурної та цивілізаційної своєрідності кожного з суб'єктів цієї взаємодії.

Хочеться звернути увагу і на те, що віра в прогрес, прагнення до постійного оновлення та вдосконалення технологічних, соціально-економічних і політичних структур як вектор модернізаційних перетворень та спосіб відстоювання своєї національної безпеки цілком може не поєднуватися з індивідуалізмом і свободою як вершини ціннісної ієрархії суспільства. Тому з двох трактувань демократії: універсалістської, згідно з якою вона є цінність сама по собі та інструментальною, згідно з якою вона забезпечує підвищення конкурентоспроможності соціуму в усіх відношеннях, краще друга. Адже ще Маккіавеллі говорив про відносну цінність демократії, придатну далеко не «для всіх часів і народів» [4, с. 264]. Політична складова національної безпеки повинна адекватно регулювати суспільні відносини, що шарувалися в її ході, бути релевантною їм. Тому не піддаючи сумніву необхідність демократії для України необхідно визнати, що послідовність і темпи демократичних перетворень є не абсолютними, а умовними. Все більш очевидним є теза тому, що демократія як передумова вимагає «досягнення національної єдності та консолідації всіх політичних сил» [17, с. 49]. Кінець

кінцем політичні перетворення не є самоціллю. Основний критерій національної безпеки, враховуючи такий підхід, є конкурентоспроможність національно-державного співтовариства.

Модернізаційні політичні інститути та практики – це «ті політичні інститути та практики, які найбільшою мірою здатні забезпечувати адекватне реагування та пристосування політичної системи до змінних умов, до викликів сучасності» [7]. Сама сутність політичної національної безпеки пов'язується авторитетними дослідниками зі «здатністю держави до структурних змін в економіці, політиці, соціальній сфері за збереження стабільності та внутрішньої згуртованості суспільства» [2, с. 552]. Ці реакції багато в чому пояснюються глобальними економічними чинниками, що змінюються хвилеподібно. Періоди відповідності адаптаційних можливостей модернізаційного розвитку наявним ресурсам змінюються періодами невідповідності. У зв'язку з цим універсалістські концепції національної безпеки змінюються локалістськими, дискретними. Наразі світова спільнота переживає саме такий період. Перехідна епоха від першої національної безпеки до другої ставить проблему невідповідності ресурсних можливостей модернізаційним устремлінням національно-державних спільнот у світовому масштабі.

Збереження самобутніх основ конституційного ладу – нагальна необхідність національної безпеки. Як показує історичний досвід українських модернізацій підвищення конкурентоспроможності України, насамперед економіко-технологічної, було можливе лише тоді, коли заощаджена у своїй сутнісній основі політична структура могла планувати перетворення в економіці та соціальній сфері, вибирати їх темп, характер, спрямованість, виходячи з потреб соціальних суб'єктів модернізаційного процесу [2, с. 553]. Інша справа, що як ці суб'єкти не завжди виступали маси. У нових умовах проблема легітимації як основи демократичного режиму набуває особливої гостроти, бо в умовах недемократичного режиму цілком припустимий (у тому числі і з боку населення)

силовий вплив з метою придбання та утримання влади, що немислимо в сьогоденній ситуації. Для того, щоб цього не сталося на сучасному етапі безпечного розвитку України, необхідна інтенсифікація зв'язків між громадянським суспільством і державною владою, їх синтез, взаємний контроль, взаємопроникнення.

Але громадянське суспільство є не ідеальною конструкцією, що складається з сукупності західних інститутів, а швидше «конкретно-історичну модель, яка в кожній окремо взятій країні проявляється в національно-специфічних формах» [10, с. 85]. Громадянське суспільство, зрозуміло, необхідне як передумову успішної національної безпеки. Держава не може бути єдиним суб'єктом національної безпеки. В іншому випадку, як це було раніше, неминучий зрив національної безпеки, що загрожує великими ризиками. Однак це не означає, що в умовах: слабкості та аморфності середнього класу як головного суб'єкта громадянського суспільства, зацікавленого в національній безпеці; збереження залишків маргіналізації та люмпенізації населення як наслідку тривалого перехідного періоду; соціального протистояння, неминучого в умовах модернізаційного транзиту; об'єктивної необхідності регулювання соціальних та економічних відносин роль держави має бути пасивною. Тільки воно може стати деміургом, каталізатором, тригером громадянського суспільства. Такий політичний синтез можливий лише на шляхах дотримання імперативів цивілізаційного розвитку - збереження в нових історичних умовах справедливості, соборності, нехтування, ідеократичного характеру держави, етатизму, месіанства, духовності.

Без формулювання стратегічної мети розвитку України неможливо [24]. Ці трансісторичні константи передбачають нерозривний зв'язок інтересів особи, суспільства та влади. Очевидно, що такий зв'язок неможливий без усвідомлення та формулювання на політичному і, в першу чергу, на державному рівні основних ціннісних, ідейних орієнтирів (додаток К). Звичайно і зараз поняття «національний інтерес» на політичному та правовому рівні існує і, загалом, досить чітко

дефіновано. Примітно, що національними інтересами фігурують потреби, які мають «довгостроковий характер» і «визначають стратегічні... завдання національної безпеки». Однак пріоритетом безпеки держави вважається «виживання особи та суспільства» [42, с. 26]. Подібна інтенція національно-державного співтовариства носить швидше негативний характер, бо спрямована на забезпечення уникнення загибелі, але не на досягнення будь-яких позитивних цілей, на елементарне виживання людства в умовах різноманітної конкуренції в рамках глобальних модернізаційних процесів, але не на пошук загальної сенсожиттєвої визначеності і заснованої на ній спільної для національно-державного співтовариства аксіологічної матриці.

Теоретично у стратегічному плануванні в системі національної безпеки прийнято розрізняти «життєво важливі», пріоритетні, інтереси, «важливі інтереси» і просто «інтереси», тобто другорядні. До перших належить «державна територіальна цілісність, конституційний лад, політичний режим, обороноздатність держави» [43, с. 56]. Визнаючи абсолютно цінним інструментальну складову цих потреб, хотілося б посперечатися з пріоритетами. Саме збереження трансісторичних ціннісних орієнтацій згуртовує владу, суспільство та особистість, отже формує національні інтереси і, в силу цього, дає їм загальний зміст історичного буття. Тому саме вони є, на наш погляд, пріоритетними об'єктами національної безпеки, а не «важливими інтересами» (у формі «збереження соціально значимого надбання суспільства») або, тим більше, просто «інтересами» (включаючи «соціальну справедливість») [39, с. 274]. Так, наприклад, економічна своєрідність української цивілізації полягає в тому, що «приватний власник, залишаючись власником, і саме як такий, при повній забезпеченості своїх прав тим самим усвідомлює себе слугою держави, відправником службової функції в цілісному організмі народного життя» [40, с. 855], іншими словами у феномені «влада-власність», заснованому, у свою чергу, на ціннісних принципах справедливості, нескорочення. Цей феномен тісно

пов'язаний із ідеократією. Те саме стосується етатизму. На думку сучасних дослідників [46; 47] «трактування етатизму як «антипрогресивного явища» не відповідає реальним історичним процесам, які відбувалися раніше і відбуваються зараз у багатьох регіонах світу» [47, с. 2685].

Подібна своєрідність політичного розвитку дозволяло відстоювати геополітичні інтереси України, які в іншій політичній парадигмі відстояти було неможливо. Очевидно, що зовнішня адаптація, тобто успішне вирішення геополітичних проблем в умовах модернізаційних процесів, була досить успішною поза політичними інститутами та цінностями, характерними для західної моделі національної безпеки. У свою чергу реалізація цих геополітичних потреб здійснювалася на користь і особистості, і суспільства, і держави, підтримуючи баланс національних інтересів як основного об'єкта забезпечення національної безпеки. Саме тому проблема політичної національної безпеки України, особливо в контексті забезпечення її національної безпеки, наполегливо вимагає врахування цивілізаційної специфічності української національної спільноти. Зрозуміло, що глобальний вектор політичної національної безпеки існує. Виявляється він у таких феноменах як: демократизація, парламентаризм, конституціоналізм, поділ влади, політичні свободи – те, що мають на увазі категорії «громадянське суспільство» та «правова держава» [38, с. 59]. Однак, як уже згадувалося вище, характер, форми, методи та темпи просування шляхом політичної національної безпеки повинні відповідати трансісторичним аксіологічним константам, які формують національний інтерес як єдність, гармонію фундаментальних інтересів суспільства, влади та особистості. Прагнення їх єдності каталізується у плані: приматом цінності справедливості як нерозділеності інтересів особистості, нашого суспільства та держави, їх взаємопроникнення; соборністю як духовної спільнотою населення, характерною для української політичної культури; моноцентричною, авторитарною та ідеократичною владою, яка є не надбудовою над громадянським суспільством, а його становим хребтом.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Було розглянуто практичні аспекти вдосконалення стратегічного планування в системі національної безпеки України з урахуванням сучасних викликів та тенденцій. Було з'ясовано, що ефективне стратегічне управління в сфері безпеки потребує інтеграції різних підходів – системного, цільового, сценарного, інноваційного та проєктно-орієнтованого – які дозволяють забезпечити узгодженість дій усіх суб'єктів сектору безпеки, своєчасне реагування на загрози та досягнення довгострокових стратегічних цілей.

Особлива увага приділена впровадженню адаптивного стратегічного планування, що базується на оцінці ризиків та прогнозуванні змін безпекового середовища, а також використанню цифрових технологій і стандартів НАТО. Обґрунтовано, що подальший розвиток стратегічного планування має спиратися на посилення міжвідомчої координації, підвищення професійного рівня управлінських кадрів та активне залучення громадськості до процесів формування та реалізації безпекової політики.

Таким чином, практичні напрямки розвитку стратегічного планування в системі національної безпеки мають забезпечити підвищення стійкості держави до сучасних загроз, ефективне управління ресурсами та зміцнення інституційної спроможності сектору безпеки і оборони відповідно до європейських та євроатлантичних стандартів.

ВИСНОВКИ

1. В процесі дослідження були виявлені недоліки сучасної парадигми стратегічного планування в системі національної безпеки та запропоновані шляхи подолання цих недоліків: вивчення ендогенних факторів національної безпеки; розгляд національної безпеки як комплексного, системного явища; розкриття ціннісних аспектів національної безпеки.

2. У ході аналізу сучасної типологізації стратегічного планування безпечного розвитку було виявлено, що варіанти типологізації за такими критеріями як: ступінь його прогресивності, вид генези та культуроподібність цілком адекватні попередньому періоду розвитку людства – періоду до формування основ інформаційного чи постіндустріального суспільства. Четвертий же, «полімодернізаційний» варіант типологізації, релевантний умовам сучасності, глобалізаційному тренду «другої національної безпеки» і, в силу цього, найбільше відповідає потребам сталого розвитку світу, окремих регіонів та держав, реалізації національних інтересів.

3. У ході проведеного аналізу встановлено, що несистемність, неоднорідність, нерівномірність, дискретність як постійні характеристики української національної безпеки обумовлені, в першу чергу, розривом між ціннісною та інституційною основами національної безпеки. Ризик як загроза національній безпеці характеризується як універсальна та нерозв'язна проблема сучасності. Разом з тим, в сучасних умовах глобального безпечного тренду і формування глобального суспільства ризику, альтернативи стратегічному плануванню в системі національної безпеки немає.

4. Визначено, що рефлексивний характер сучасної національної безпеки багато в чому пов'язаний із прагненням зрозуміти та оцінити, в рамках наукового знання, наростаючі ризики, передбачати їхню динаміку. Однак ці прагнення невіддільні від визначення суб'єкта небезпеки та пов'язаного з цим стратегічного

планування заходів профілактики, запобігання, ліквідації загроз. Тим часом і джерела знання – спільноти наукових експертів – і, ще більшою мірою, інститути трансформації та поширення ризиків -засоби масової інформації - схильні до впливу політики, ідеології, знаходяться під тиском комерціалізації та неефективних стереотипів. Демографічна проблема (зменшення чисельності населення), стагнація економічного та соціального розвитку представляють прямі і явні загрози розвитку суспільства.

5. Доведено необхідність забезпечення продовольчої безпеки України, якому сприятимуть широкомасштабні та ефективні державні дотації у сферу сільськогосподарського виробництва, спрямовані на інноваційний шлях розвитку сільського господарства та розкриття його могутнього потенціалу. Необхідні також організаційно-економічні заходи щодо мотивації сільгоспвиробника. Очевидна необхідність реіндустріалізації, розвитку машинобудування, в результаті якої підвищиться технологічність і конкурентоспроможність промислової продукції і буде створено економічну та технологічну базу для переходу до постіндустріальної економіки.

Цей перехід необхідно починати з розвитку споживчого сектору, створення потужної господарської бази виробництва споживчих товарів – товарів легкої, харчової промисловості, будівництва та інфраструктури. Оборонна політика повинна включати не тільки створення нової високоточної зброї, а й появу нової військової доктрини і стратегії військового розвитку України. Вони мають бути спрямовані на наукове прогнозування та забезпечення інтересів України. Необхідна також контролююча активність інститутів громадянського суспільства.

6. Розроблено стратегічні напрями реалізації політичних механізмів у сфері стратегічного планування у системі національної безпеки. Визначена необхідність посилення ролі держави як організатора громадянського суспільства, що відповідає історичному досвіду української національної безпеки, а також обміну контролем між державою та громадянським суспільством на основі визнання та

відстоювання ними національних інтересів. Необхідність чіткої артикуляції державою своїх інтересів, робить актуальним і необхідним вироблення національної ідеології у формі національної ідеї, що формулює фундаментальні цінності-умови національної безпеки. Вона має ґрунтуватися на цивілізаційній єдності, на граничній самоідентифікації населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень.
URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi> (дата звернення: 12.09.2024)
2. Беглиця В., Антонова Л., Козлова Л., Дацій О., & Дацій Н. (2021). Система концепцій комунікацій державних інституцій і суспільства як основа національної безпеки та соціально-економічної стабільності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 3(38), 549–556.
3. Берданова О., Вакуленко В., Тертичка В. Стратегічне планування. Львів : ЗУКЦ, 2008. 138 с.
4. Богданович В.Ю., Свіда І.Ю., Скуліш Є.Д. Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України: монографія / за заг. ред. Є.Д. Скуліша. Київ : Наук.вид.відділ НАСБ України, 2012. 548 с.
5. Вакуленко В.М., Мамонова В.В., Шаров Ю.П. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: Навч. посібник. Ужгород: Патент, 2014. 198 с.
6. Власюк О. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибрані наукові праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
7. Герасимов А. Напрями поліпшення демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави у контексті європейського досвіду. URL:<http://www.niss.gov.ua/Monitor/november08/17.htm> (дата звернення: 22.09.2024)
8. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: підручник. Київ: Інтертехнологія, 2009. 272 с.
9. Горбулін В.П., Качинський А.Б., Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Моногр. Київ: НІСД, 2011. 288 с.

10. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: Монографія. Київ : Інтертехнологія, 2009. 164 с.
11. Данн, В. Н. Державна політика: вступ до аналізу. Одеса. : АО БАХВА, 2005. 504 с.
12. Ватаман Т.В., Дацій Н.В., Близнюк А.С. Регіональна політика у системі забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/>(дата звернення: 20.01.2025)
13. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2017. 90 с.
14. Дробенко Г.О., Брусак Р.Л., Свірський Ю.І. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Львів: Сполом, 2017. 118 с.
15. Декларація про Державний суверенітет України від 16.07.1990 №о 55 XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 28.10.2024)
16. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: Навч. посіб. Київ: ЗАТ «Видавничий дім “ДЕМІД”», 2002. 144 с.
17. Методика оцінювання ефективності державного механізму реагування на загрози національним інтересам України: монографія / за заг. ред. Г. П. Ситника та Л. М. Шипілової. Київ: НАДУ, 2016. 190 с.
18. Мінцберг, Г. Зліт і падіння стратегічного планування: посібник. Київ : Вид-во Олексія Капусти, 2008. 412 с..
19. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2008. 399 с.
20. Парсонс, В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с

21. Пилипчук В.Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття “державна безпека” *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С.17-21.
22. Перепелиця Г.М., Дмитрова С.О., Корсидови В.С. Воєнна безпека України на межі тисячоліть: Моногр. Київ: Стилос, 2002. 384 с.
23. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (дата звернення: 1.12.2024)
24. Про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України від 14 вересня № 392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/39220> (дата звернення: 1.11.2024)
25. Про Стратегію воєнної безпеки України : указ Президента України від 25.03.2021 №121 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n002Text>(дата звернення: 9.10.2024)
26. Про державне стратегічне планування : проект Закон України від 05.12..2017 р. №1547 URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e7b8af7a-7c03-4d5b- &title=ProektZ>(дата звернення: 22.10.2024)
27. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України. *Голос України*. 1998. 3 квіт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98#Text>(дата звернення: 13.10.2024)
28. Про національну безпеку України: Закон України від 09.08.2018 №31 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-Text> (дата звернення: 22.10.2024)
29. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / /за заг. ред. Д.В. Неліпи, Є.О. Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О. 2020. 380 с.
30. Саганюк Ф.В., Устименко О.В., Лобко М.М. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика: монографія. Київ: Академпрес, 2017. 182 с.

31. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ. 2012. 344 с.
32. Ситник Г.П., Орел М.Г. Публічне управління у сфері національної безпеки: підручник /за заг.ред. Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О. 2020. 360 с.
33. Ситник Г.П. Г. Орел М.Г. Основи стратегічного планування національної безпеки : навч. посіб. /за ред. Г. П. Ситника. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2022. 208 с.
34. Сіцінська М.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: монографія. Київ: НАДУ, 2014. 364 с.
35. Ситник Ю.В., Ковбасюк Г.П. Глобальна та національна безпека: Підручник Київ: НАДУ. 2016. 765 с.
36. Семенченко, А. І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України. Київ : Вид-во НАДУ, 2008. 429 с.
37. Сергійчук В.І. Етнічні межі та менталітет українського народу: Монографія – 2-е вид. Київ: Укр. видав. спілка, 2000. 430 с.
38. Тополевський Р.Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
39. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / за ред..О. Дзьобань, О. Соснін. Київ : Освіта України, 2009. 384 с.
40. Тертичка В. Статегічне управління. Київ : “К.І.С.”, 2017. 932 с.
41. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Основи, 2002. 750 с.

42. Шипілова Л.М. Організаційно-правові засади та методологія стратегічного планування забезпечення національної безпеки України: Навч. пос. / авт. Л.М. Шипілова . Київ: НАДУ, 2015. 120 с.

43. Шпура М.І., Романов І.В., Саганюк Ф.В. Організаційно-правові основи стратегії національної безпеки й воєнної безпеки України: практичні аспекти державного управління. Київ: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2006. 238 с.

44. Bloomfield, L.P. (1978). Planning Foreign Policy: Can it Be Done? *Political Science Quarterly*, 3(93), P. 369–391.

45. Brzezinski Z. (1969). Purpose and planning in foreign policy. *The Public Interest*, 14, P.52–73.

46. Lopatovskyi Viktor, Oleg Bondaruk, Nadiia Datsii, Roman Primush, Ivan Dragan. Accounting, Analytical and Information Support for Law Enforcement Activity in Conditions of Ensuring Economic Security in The Presence of Strong Turbulence in The External Environment. (2024). *Journal of Ecohumanism*, 2024, 3(6), PP. 751–759.

47. Kryshchanovych Myroslav, Oleg Bondaruk , Nadiia Datsii , Nataliia Tanasiienko and Roman Primush. Modeling Information Support for State Economic Security Management Amidst Economic Turbulence: a Case Study on Sustainable Regional Development. *Review of Economics and Finance*, 2023, 21, PP. 2683-2690.